

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра політології, історії і філософії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
бакалавр

на тему: «Партійна система України: сучасний стан і перспективи розвитку»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти бакалавр
групи 052ПОЛІТбд_41
Клепач А. О.
Керівник: Приходько С. М.
Рецензент: Микійчук В. П.

Полтава 2025 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

Освітня програма Політологія
Спеціальність 052 Політологія
Рівень вищої освіти бакалаврський

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Наталія СИЗОНЕНКО
травня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
Клепача Артема Олексійовича

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Партійна система України: сучасний стан і перспективи розвитку»

керівник роботи: кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Приходько Сергій Миколайович

Затверджено засіданням кафедри протокол № 20 від 21 травня 2024 р.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 15 травня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: інформаційні джерела та наукові дослідження відповідно до тематики кваліфікаційної роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи партійних систем.

Розділ 2. Аналіз партійних систем.

Розділ 3. Перспективи розвитку партійних систем.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

6. Дата видачі завдання: 16 травня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
	Вибір і затвердження теми роботи.	02.04.2024 р. – 30.04.2024 р.	
	Складання та погодження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	р. – 15.05.2024 р.	
	Опрацювання літературних джерел	р. – 30.06.2024 р.	
	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	р. – 26.04.2025 р.	
	Виконання теоретичних розділів роботи	р. – 20.03.2025 р.	
	Виконання дослідницького розділу роботи	р. – 20.03.2025 р.	
	Оформлення тексту роботи	р. – 16.05.2025 р.	
	Попередній захист роботи на кафедрі	р.	
	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	р. – 26.05.2025 р.	
	Нормо-контроль	р. – 28.05.2025 р.	
	Захист кваліфікаційної роботи	16.06.2025 р. – 18.06.2025 р.	

Здобувач вищої освіти

_____

(підпис)

Артем КЛЕПАЧ

Керівник роботи

_____

(підпис)

Сергій ПРИХОДЬКО

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Поняття партійних систем

Типологія партійних систем

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

2.1 Партійна система України: еволюція та сучасний стан

2.2 Вплив виборчої системи на функціонування партійної системи

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Перспективи розвитку партійної системи України

Основні тенденції розвитку партійної системи України

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність теми. партійна система є важливим елементом політичної системи кожної держави, адже саме вона забезпечує реалізацію демократії, політичне представництво громадян та формування органів влади. Для України, яка перебуває в процесі постійних політичних змін, дослідження партійної системи є надзвичайно актуальним. Сучасні виклики, такі як війна, політичні кризи та вплив глобалізації, вимагають переосмислення ролі політичних партій у формуванні стабільності суспільства. Актуальність теми обумовлена також потребою у вдосконаленні демократичних інститутів, підвищенні рівня довіри до політичних партій та запобіганні їхній фрагментації.

Особливої уваги заслуговує вплив зовнішніх факторів, таких як європейська інтеграція, міжнародна підтримка демократичних процесів та інформаційні війни. Крім того, в умовах децентралізації влади та зростання громадської активності політичні партії мають відігравати важливу роль у забезпеченні стабільності та ефективного управління. Аналіз партійної системи дозволить краще зрозуміти її функціонування та окреслити можливі шляхи її вдосконалення, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню якості політичного процесу та ефективності державного управління. Вивчення досвіду інших країн у контексті реформування партійної системи може надати Україні корисні інструменти для адаптації політичних механізмів до сучасних реалій.

Мета і завдання дослідження. є аналіз сучасного стану партійної системи України та визначення її перспектив розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

- З'ясувати основні функції та типологію партійних систем у політичній науці.
- Дослідити історичні передумови формування багатопартійності в Україні.

- Проаналізувати розвиток партійної системи України у пострадянський період.
- Визначити ключові проблеми та тенденції, що впливають на сучасну партійну систему України.
- Окреслити перспективи реформування та розвитку партійної системи України.

Об'єкт дослідження. є партійна система як складова частина політичної системи України.

Предметом дослідження. є сучасний стан, основні тенденції та перспективи розвитку партійної системи України.

Методи дослідження. у процесі дослідження було застосовано методи відповідно до визначених мети, завдань, а також обраних об'єкта та предмета дослідження. Зокрема, використовувалися загальнонаукові методи — аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція та дедукція, які дозволили дослідити діяльність політичних партій як сучасних інститутів. Застосування системного аналізу та структурно-функціонального підходу сприяло виявленню сутності політичних партій як складових політичної системи. Прикладні методи, своєю чергою, слугували основою для визначення оптимальних форм функціонування політичних партій в умовах сучасності.

Наукова новизна отриманих результатів. Дана робота є всебічним аналізом процесу формування партійної системи України. У ній окреслено ключові суспільні чинники, що впливали на моделі партійної системи в різні історичні періоди. Також визначено можливі шляхи її вдосконалення, поглиблення демократичних засад і підвищення ефективності функціонування політичних партій у післявоєнний період. Особливу увагу приділено практичним механізмам утвердження політичних партій як важливих демократичних інституцій у структурі політичної системи України.

Практична значущість. дослідження полягає у визначенні механізмів та принципів забезпечення рівні прозорості у діяльності політичних партій в сучасних умовах, розробці рекомендацій щодо вдосконалення правових принципів регулювання діяльності політичних партій, використання інформаційно-комунікативних технологій в їх діяльності.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на чотири підрозділи, та загальних висновків до роботи, а також списку використаних джерел, який розміщений на 3 сторінках (налічує 36 найменувань). Загальний обсяг роботи 40 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Поняття партійних систем.

Для ґрунтовного аналізу партійних систем необхідно розпочати з базового визначення цього політичного феномену та поступово розширювати його розуміння. Партійна система – це не просто сукупність політичних партій, що функціонують у державі, а складний механізм їхньої взаємодії, конкуренції та співпраці. Вона визначає характер політичного процесу, структуру влади та правила гри між основними акторами.

Важливо розуміти, що партійна система не зводиться до механічної суми окремих партій. Це динамічне утворення, в якому кожен елемент впливає на загальне функціонування політичного процесу. Для кращого розуміння її природи можна провести аналогію з політичним ринком, де партії змагаються за підтримку виборців, пропонуючи свої програми, ідеї та політичні рішення. Існує кілька типологій партійних систем, що допомагають класифікувати їх за різними критеріями. Основні з них розглянемо нижче [5, с. 26]:

1. За формою уряду: монархія – державний глава є монархом, а влада передається спадкоємцям; республіка – глава держави обирається на визначений термін через вибори.

2. За ступенем централізації влади: централізована держава – влада зосереджена в руках центрального уряду; децентралізована держава – влада розподілена між різними регіонами або територіями.

3. За ступенем демократії: автократія – влада зосереджена в руках однієї або кількох осіб, без демократичних процесів; диктатура – влада належить одній особі, яка приймає рішення без дотримання законодавства; демократія – влада належить народу, який обирає своїх представників на виборах.

4. За ступенем економічного розвитку: розвинені країни – високий рівень економічного розвитку; країни, що розвиваються – середній рівень економічного розвитку; нерозвинені країни – низький рівень економічного розвитку.

5. За формою політичної системи: президентська – глава держави є президентом, обраним на виборах; парламентська – основна влада належить парламенту, який обирає главу держави; парламентсько-президентська – поєднує елементи президентської та парламентської систем.

Ці типології політичних систем є досить загальними та універсальними, що дозволяє їх використовувати для порівняння політичних систем різних країн і регіонів світу. Однак слід зазначити, що ці типології не є суворими рамками, і багато політичних систем можуть бути класифіковані як гібридні, оскільки поєднують елементи різних типів.

Окрім загальних типологій політичних систем, партійні системи також класифікуються за кількістю та впливом політичних партій у державі. Найпоширенішими підходами до класифікації партійних систем є типології Моріса Дюверже, Джованні Сарторі та інших дослідників, які виділяють основні моделі партійної взаємодії. Ці моделі відіграють ключову роль у формуванні політичного ландшафту країни та визначають механізми функціонування демократії.

1.2. Типологія партійних систем

1. Однопартійна система

Однопартійна система характеризується домінуванням однієї політичної партії, яка контролює всі гілки влади. Інші політичні сили або заборонені, або функціонують у суворо обмежених умовах. Така система часто асоціюється з тоталітарними або авторитарними режимами. Наприклад, Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС) у СРСР або Комуністична партія Китаю є класичними

прикладомі однопартійних систем. Як зазначає Моріс Дюверже, «однопартійні системи часто виникають у результаті революційних змін або встановлення диктатури, де партія стає основним інструментом контролю над суспільством» [1, с. 45].

2. Двопартійна система

Двопартійна система передбачає наявність двох основних партій, які домінують у політичному житті та змінюють одна одну при владі. Менші партії можуть існувати, але вони не мають значного впливу на формування уряду. Прикладами таких систем є США з Республіканською та Демократичною партіями. Джованні Сарторі підкреслює, що «двопартійні системи забезпечують стабільність виконавчої влади, оскільки уряд формується однією партією, що дозволяє швидко ухвалювати рішення» [Sartori, 1976, с. 132]. Однак така система може призводити до поляризації суспільства та ускладнювати компроміси між політичними силами.

3. Багатопартійна система

Багатопартійна система характеризується наявністю кількох впливових партій, які конкурують між собою за владу, часто формуючи коаліційні уряди. Така система є типовою для більшості європейських країн, таких як Німеччина, Італія, Нідерланди та Україна. Як зазначає Аренд Лійпхарт, «багатопартійні системи краще відображають політичну різноманітність суспільства і сприяють ширшому представництву інтересів громадян» [6, с. 78]. Проте коаліційне правління може ускладнювати процес ухвалення рішень через необхідність узгодження позицій різних політичних сил.

4. Домінантна партійна система

У доміантній партійній системі формально існує багатопартійність, але одна партія протягом тривалого часу залишається при владі завдяки високій підтримці виборців або інституційним механізмам. Прикладами таких систем є «Єдина Росія» в Росії та Ліберально-демократична партія в Японії. Як зазначає Сарторі, «домінантні партійні системи часто виникають у країнах зі слабкими

демократичними інститутами, де одна партія монополізує владу» [Sartori, 1976, с. формування уряду, стабільність державного управління та демократичний розвиток країни. Наприклад, у двопартійних системах забезпечується більша стабільність виконавчої влади, оскільки уряд формується однією партією, що дозволяє швидко ухвалювати рішення та реалізовувати політичний курс без значних внутрішніх суперечностей. Водночас така система може призводити до поляризації суспільства та ускладнювати компромісні рішення між сторонами. У багатопартійних системах коаліційне правління може ускладнювати процес ухвалення рішень через необхідність узгодження позицій різних політичних сил, що може призводити до політичних криз або частих змін урядів. Проте така система краще відображає політичну різноманітність суспільства і сприяє ширшому представництву інтересів громадян.

Партійні системи можуть змінюватися з часом у відповідь на соціально-економічні трансформації, зміни у виборчому законодавстві та міжнародні фактори. Наприклад, вплив глобалізації, цифрових технологій та соціальних мереж може змінювати традиційні партійні структури, сприяючи появі нових політичних рухів та послабленню ролі класичних партій. Українська партійна система, наприклад, пройшла еволюційний шлях від багатопартійного хаосу 1990-х до сучасної тенденції консолідації впливових політичних сил, що супроводжується переформатуванням партійного ландшафту під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів [Шаповал, 2020, с. 56].

Окрім загальних типологій політичних систем, партійні системи також класифікуються за кількістю та впливом політичних партій у державі. Найпоширенішими підходами до класифікації партійних систем є типології Моріса Дюверже, Джованні Сарторі та інших дослідників, які виділяють основні моделі партійної взаємодії. Ці моделі відіграють ключову роль у формуванні політичного ландшафту країни та визначають механізми функціонування демократії. Загалом,

аналіз партійних систем є ключовим для розуміння особливостей функціонування демократії та політичного процесу в тій чи іншій державі. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу виборчих систем на конфігурацію партійної системи, а також на прогнозування її майбутнього розвитку в Україні та світі. Окрім цього, варто звернути увагу на роль ідеологічних змін, електоральної поведінки та адаптації партій до сучасних викликів, що можуть визначати майбутні тенденції партійного розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

2.1 Партійна система України: еволюція та сучасний стан.

Щодо початку історичного процесу формування інститутів політичних партій та партійних систем в Україні існують різні думки. Дискусії серед істориків та політологів тривають, оскільки визначення відправної точки цього процесу залежить від методологічного підходу та критеріїв аналізу. Деякі дослідники вважають, що елементи політичної організації українського суспільства з'явилися ще в дорадянський період, проте офіційне становлення партійної системи є значно пізнішим явищем.

Однією з поширених точок зору є те, що відправною точкою слід вважати події 1917-1920 років. Саме в цей період на теренах України активно діяли різні політичні партії, які прагнули вплинути на формування державного ладу. Серед найвідоміших політичних сил того часу можна назвати Українську соціал-демократичну партію (УСДП), Українську хліборобсько-демократичну партію, а також партії соціалістів-федералістів, соціал-самостійників і соціал-революціонерів. Ці партії відігравали важливу роль у політичному житті, зокрема брали активну участь у роботі Центральної Ради – тодішнього українського парламенту, який керував процесами державотворення. Проте, попри наявність багатьох політичних об'єднань, партійна система в сучасному розумінні ще не сформувалася. Більшість із цих партій належали до одного ідеологічного спектра – соціалістичного, що ускладнює визначення їхньої взаємодії як конкурентної політичної системи. Відсутність чіткої диференціації за ідеологічними принципами та конкуренції між політичними силами не дозволяє вважати цей період початком формування повноцінної партійної системи.

Процес становлення багатопартійності в Україні розпочався наприкінці ХХ століття, після здобуття незалежності у 1991 році. Саме в 1990-х роках відбулося формування партійної системи, оскільки в цей період з'явилася значна кількість політичних партій із різними ідеологічними платформами, що розпочали конкурентну боротьбу за владу. Впровадження демократичних принципів, ухвалення Конституції України у 1996 році та створення нормативно-правової бази для діяльності партій сприяли поступовій інституціоналізації політичних структур і формуванню механізмів їхньої взаємодії в рамках парламентської демократії.

Перша половина 1990-х років була періодом пошуку організаційних засад партійної системи. Більшість новостворених партій орієнтувалися на західні політичні традиції, запозичуючи їхню термінологію та ідеологічні концепції. Проте через відсутність усталеної партійної ідентифікації та слабку розбудову структур більшість із них мали низький рівень підтримки серед виборців. Водночас ліві політичні сили, зокрема Соціалістична партія України (заснована у 1991 році) та Комуністична партія України (відновлена у 1994 році), діяли більш організовано, що забезпечило їм вагомі електоральні позиції на парламентських виборах 1994 року. Важливим чинником їхнього успіху стала соціально-економічна криза, яка посилювала запит на ліві ідеї в суспільстві.

Відповідно до класифікації партійних систем, запропонованої Дж. Сарторі, українська партійна система 1990-х років мала риси атомізованої. Вона характеризувалася значною фрагментацією політичного спектра, відсутністю стабільних партійних структур та їхнього реального впливу на процеси формування та функціонування органів державної влади.

Процес розбудови інституційних засад партійної системи тривав і надалі. Політичні партії поступово усвідомлювали необхідність упорядкування своїх організаційних та функціональних принципів. Водночас у державному керівництві зміцнювалося розуміння того, що формування та реалізація політики мають ґрунтуватися на партійній основі.

У 2001 році було ухвалено закон «Про політичні партії», за яким цей інститут визначався як «zareєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [6]. Крім того, ухвалений у 1997 році закон про вибори народних депутатів України передбачав формування Верховної Ради за змішаною пропорційно-мажоритарною системою. Відповідно до цього 50% депутатів (226 осіб) обиралися за партійними списками, що дало політичним партіям можливість відігравати активнішу роль у процесі формування уряду.

На парламентських виборах 1998 року пропорційна частина Верховної Ради була сформована зі списків семи політичних партій. Найбільшу підтримку в цій частині виборів здобула Комуністична партія України, яка отримала майже 25% голосів. Окрім комуністів, до парламенту пройшли представники Соціалістичної партії України, Прогресивної соціалістичної партії України, Народно-демократичної партії, Соціал-демократичної партії України (об'єднаної), Партії зелених України, Народного Руху України та Всеукраїнського об'єднання «Громада». Однак цей розподіл мандатів не сприяв формуванню стабільної парламентської коаліції. Значну частину місць у Верховній Раді зайняли позапартійні депутати, обрані в одномандатних округах, що фактично забезпечило перевагу так званій «партії влади», яка не мала чіткої партійної приналежності. Виборці у мажоритарних округах, як і раніше, віддавали перевагу кандидатам, відомим своєю господарською діяльністю, а не політичними поглядами чи партійною належністю. З огляду на такий стан речей, партійну систему України кінця 1990-х років можна класифікувати за типологією Джованні Сарторі як систему крайнього плюралізму без домінуючої партії.

Варто відзначити певні тенденції, що свідчили про поступову еволюцію партійної системи України. Зокрема, була зроблена спроба, хоча й штучна, створити

двопартійну модель, у якій Народно-демократична партія виконувала б роль правоцентристської політичної сили, а Аграрна партія – лівоцентристської. Однак ця ініціатива зазнала невдачі. Передбачалося, що саме Народно-демократична партія стане основною «партією влади», проте їй не вдалося консолідувати достатню підтримку.

Водночас на виборах почали активно використовувати суто партійні виборчі технології. Наприклад, Партія зелених України вибудувала ефективну кампанію, акцентуючи на екологічних проблемах. Один із ключових елементів їхньої стратегії – телевізійні ролики зі слоганом: «Нас уже не 52 мільйони», що нагадували суспільству про демографічні й екологічні загрози, які залишалися поза увагою політичного порядку денного. Такий підхід приніс результати: партія здобула майже 5,5% голосів і пододала виборчий бар'єр. Проте після обрання до парламенту діяльність «зелених» не була зосереджена на екологічних питаннях. Значну частину мандатів отримали представники великого бізнесу, які скористалися впізнаваним партійним брендом для проходження до Верховної Ради. Однак виборці швидко розчарувалися в такій політичній стратегії, і на наступних виборах партія не змогла повторити свого попереднього успіху.

Процес подальшого інституційного вдосконалення партійної системи України тривав. За чотири роки, що минули після попередніх виборів, політико-ідеологічні пріоритети виборців зазнали суттєвих змін. У суспільстві сформувалося усвідомлення необхідності розбудови нової держави, а не орієнтації на ностальгічні настрої. Особливо це стало очевидним на тлі діяльності лівих партій, які, хоча й використовували відповідну риторичку, не змогли запропонувати дієвих механізмів для розв'язування актуальних проблем. На політичній арені України з'явилися нові потужні партійні утворення – «Наша Україна» та «Батьківщина», очолювані харизматичними лідерами Віктором Ющенком і Юлією Тимошенко. Вони запропонували альтернативну ідеологічну платформу, що поєднувала національно-демократичні погляди з елементами соціал-лібералізму, позиціонуючи себе між

традиційними лівими партіями та політичними силами, орієнтованими на великий капітал. Такий підхід знайшов підтримку серед виборців: на парламентських виборах 2002 року ці дві сили разом здобули близько 30% голосів.

Однак, як і на попередніх виборах, вирішальну роль у формуванні парламентської більшості відіграли мажоритарні кандидати. Перемогу здобув провладний блок «За єдину Україну», що сформував значну частину депутатського корпусу. Натомість ліві партії зазнали серйозної поразки, отримавши лише 88 депутатських місць. Варто відзначити, що в рамках блоку «За єдину Україну» особливо виділилася Партія регіонів, яка зосередила свою політичну діяльність на південно-східних регіонах, що визначило її майбутню електоральну базу. Соціалістичні партії остаточно втратили свою популярність серед виборців, а їхній електорат розподілився між «Нашою Україною» та Партією регіонів. Ці тенденції стали особливо очевидними під час президентських виборів 2004 року, а також парламентських виборів 2006 і 2007 років.

У цей період партійна система України, згідно з класифікацією Джованні Сарторі, набула ознак поміркованого плюралізму. Виборчі уподобання громадян стали більш структурованими, що сприяло формуванню стабільнішої партійної системи. Водночас така структуризація супроводжувалася глибоким суспільним розколом. Його сутність полягала у принципових розбіжностях щодо ключових екзистенційних питань суспільно-політичного життя: ставлення до демократії як основи державного устрою та визначення зовнішньополітичних пріоритетів країни.

Партійна система того періоду яскраво віддзеркалювала ціннісно-ідеологічну роздробленість українського суспільства. Згідно з дослідженням Центру Разумкова, основними лініями поділу виступали соціально-економічна та соціокультурна сфери [7]. Ключовими показниками, що окреслювали змістовну суть зазначених ліній розмежування, виступали наступні. «Соціально-економічний вимір ілюструє розбіжності у ставленні до ролі держави в економіці: від підтримки активного державного втручання та відповідальності держави за добробут громадян (лівий

спектр) до прихильності до ліберальної економіки, підприємництва й ринкових механізмів (правий спектр). У соціокультурному вимірі маємо протиставлення між орієнтацією на російсько-радянський культурно-історичний наратив (проросійські погляди) та підтримкою українського національного проєкту (патріотично-національні погляди)»[7с.14]. Питання, що розділяли, а подекуди й розколювали українське суспільство, мали надзвичайно важливе, принципове значення — йшлося про екзистенційний вибір українського народу. Проросійські настрої, поширені в окремих регіонах країни, активно підтримувалися політичними силами та нерідко набували відверто сепаратистського характеру. Такі суспільні розколи навмисно поглиблювалися політиками, які використовували проросійську риторику як інструмент досягнення електоральних переваг. Додатковим чинником, що впливав на політичні вподобання, стала відроджена ідея сильної держави, очолюваної ефективними управлінцями, здатної гарантувати громадянам стабільне та гідне життя. Така модель органічно поєднувалася з проросійською риторикою. Її повномасштабне застосування стало очевидним під час президентських виборів 2010 року та парламентських перегонів 2012 року. У цей період відбулася фактична консолідація Партії регіонів, її політичних союзників та стабільного виборчого ядра. Представникам цієї політичної сили вдалося залучити на свій бік колишній електорат лівих партій, який сприйняв ідеологічні та програмні засади регіоналів. Водночас блок "Наша Україна", який раніше виступав консолідованою силою, зазнав внутрішнього розпаду, що негативно позначилося на підтримці з боку його виборців. Парламентські вибори 2012 року стали кульмінаційним моментом в історії політичного та суспільного розколу, описаного у згаданому вище дослідженні Центру Разумкова. Цей поділ був додатково загострений прийняттям суперечливого закону «Про засади державної мовної політики», що мав на меті мобілізувати проросійськи налаштований електорат і зміцнити позиції Партії регіонів у південних та східних регіонах. Загальна політична ситуація ставала дедалі напруженішою, що створювало передумови для нового суспільного

конфлікту. Напруга досягла критичної межі на тлі початкових кроків у напрямку європейської інтеграції, які завершилися різкою відмовою від підписання Угоди про асоціацію з ЄС у листопаді 2013 року, що стало каталізатором масових протестів.

Варто також звернути увагу на низку політичних процесів, що суттєво впливали на функціонування партійної системи України. Мова йде про загальний характер політичного устрою держави. Модель політичної системи, яка сформувалася в пострадянський період, важко вважати повноцінно демократичною. Відповідно до класифікації політолога Роберта Даля, її можна віднести до типу суперницької олігархії. Такий тип системи характеризується тим, що між впливовими олігархічними групами відбувається певна політична конкуренція, однак громадяни фактично позбавлені реальних механізмів впливу на цей процес. При цьому в Україні ця модель набуває додаткових, специфічно національних рис. Впродовж більшої частини періоду незалежності України, як зазначає політологиня Ольга Бабкіна, в країні утвердилася кланово-олігархічна модель суспільно-політичного устрою. У такій системі влада зосереджується в руках обмеженого кола осіб — олігархів, які пов'язані між собою неофіційними зв'язками та діють передусім у власних інтересах, а не в інтересах держави чи суспільства. «Основні риси кланово-олігархічної політичної системи: нерівність доступу до ресурсів влади, використання неправових засобів зміцнення впливу (корупція); наявність особистих зобов'язань та громадської солідарності між «патроном» та «клієнтом»; відсутність демократичних форм зв'язку між владою і громадянами» [8 с. 177]. У системах такого типу всі переваги визначаються максимальною близькістю до центру влади. У той самий час, усі владні повноваження та функції повністю контролюються обмеженим колом осіб, що становлять правлячий клас. Політичні інститути, які повинні представляти інтереси всього суспільства, фактично служать інтересам олігархічних груп.

Це стосується і політичних партій. Протягом тривалого часу їх можна було визначити як «квазіпартії». «За кланово-олігархічного режиму вони здебільшого

перетворюються на субінститут («псевдоінститут»), який хоча й закріплений юридично, але артикулює інтереси фінансово-промислових груп» [9 с. 158]. Очевидна недорозвиненість цього інституту пояснювала велику недовіру та скептицизм щодо як провладних, так і опозиційних партій в Україні, особливо щодо їхньої здатності виконувати представницькі функції, покладені на них. «Як наслідок, в Україні можна почути думку, що в країні фактично відсутні як політичні партії, так і партійна система, що є досить поширеним поглядом як серед громадськості, так і в експертному середовищі. Такі висновки відображають ситуацію, коли, хоча партії і зареєстровані юридично, їхня роль у суспільно-політичних процесах мати формальний характер. Іншими словами, партійна система залишається надзвичайно слабо розвинутою, оскільки наявні політичні партії, попри їх чисельність, не виконують основних функцій вираження та представлення інтересів суспільства, що призводить до утворення глибокої прірви між громадянами та органами влади. Це, своєю чергою, сприяє посиленню політичного відчуження та дефіциту легітимності» [9, с. 158]. Навіть опозиційні партії в таких умовах повністю інтегровані в кланово-олігархічну систему. Вибори, своєю чергою, стають штучною симуляцією конкурентної боротьби за владу, де основним завданням є збереження владних позицій і статусу олігархічних груп. Це підтверджується численними прикладами з виборчих циклів в Україні, коли змінювались виборчі системи, а також коливались прохідні бар'єри. Виборцям фактично надавалась можливість вибору, де вибір був відсутній.

Усі політичні партії, незалежно від свого статусу, прямо інтегровані в кланово-олігархічну систему. Це підтверджується тим, що всім олігархічним групам надаються рівні можливості для здобуття місць у владних структурах. Суспільству фактично надано лише право вибору в умовах обмежених альтернатив. У взаєминах між громадянами та владою реалізовано патронажно-клієнтелістську систему, яка є логічним продовженням згаданої кланово-олігархічної політичної системи. «Держава відіграє роль патрона щодо свого колективного клієнта – населення:

патрон обдаровує і захищає своїх клієнтів в обмін на лояльність і підтримку» [9, с. суспільства до принципів функціонування політичної системи. Попри скептицизм і навіть негативне ставлення до неї, суспільство все ж мовчки погоджувалося з її доцільністю та відсутністю альтернатив. Функціонування політичних партій того часу повною мірою відображало ці тенденції, які мали об'єктивний характер. Оцінки цих процесів не є однозначними. З одного боку, партійна система набрала чіткої структури і її можна трактувати як модель поміркованого плюралізму. З іншого боку, така структуризація лише поглиблювала суспільні розколи, сприяла дезінтеграції та могла призвести до народного вибуху, що, власне, і сталося.

Вплив виборчої системи на функціонування партійної системи.

Виборча система є важливим елементом політичної системи, оскільки вона визначає, як обираються представники в органи влади та яким чином будуються політичні відносини всередині країни. В Україні виборча система зазнала численних змін, що було викликано потребами часу, політичними та економічними змінами, а також соціальними трансформаціями. Вплив виборчої системи на партійну структуру та політичну стабільність є великим, оскільки спосіб голосування визначає не лише результати виборів, а й відносини між політичними силами.

З моменту здобуття незалежності Україна кілька разів змінювала виборчу систему, що, безперечно, позначилось на розвитку партійної системи країни. Розглянемо ключові етапи цього процесу та їх вплив на функціонування партійної системи. Після проголошення незалежності в Україні була введена мажоритарна система, яка передбачала вибори в одномандатних округах. Ця система дозволяла кандидатам від партій або окремим висуванцям вигравати на основі простого

більшості голосів у конкретних округах. Мажоритарна система забезпечувала відносну стабільність на початкових етапах пострадянської незалежності, оскільки дозволяла партіям з сильними регіональними осередками здобувати підтримку виборців. Зокрема, це сприяло зміцненню місцевих еліт, оскільки кандидати часто мали сильну підтримку на рівні конкретних територій, що дозволяло їм успішно балотуватись навіть без широкої партійної підтримки на національному рівні. Ця система також сприяла розвитку персоналізованої політики, оскільки кандидати повинні були орієнтуватися на своїх виборців на локальному рівні, а не лише на партійну ідеологію. Однак мажоритарна система мала свої недоліки, зокрема, це часто призводило до фрагментації партійної системи та домінування в парламенті інтересів великих олігархічних груп, які могли контролювати кандидати у певних округах.

У 1996 році, в умовах політичної та економічної трансформації, Україна здійснила перехід до змішаної виборчої системи. Це був важливий етап в еволюції виборчої системи країни, коли було поєднано елементи мажоритарної та пропорційної системи. Така система була запроваджена після великої політичної кризи, пов'язаної з пострадянським переходом і необхідністю забезпечити більш справедливе представництво різноманітних політичних сил у парламенті. Як зазначає Молдован «це було стратегічне рішення, яке сприяло стабілізації політичного ландшафту, водночас зберігаючи достатньо місця для конкуренції між політичними силами» [10, с. 112] . Мажоритарна частина — на виборах до Верховної Ради України 225 депутатів обирались за одномандатними округами. Такий підхід давав можливість кандидатам, що здобули значну підтримку в конкретних регіонах, потрапити до парламенту. Однак, на думку Кравчука, «мажоритарна система була сприятлива для великих партій і особистостей з вираженим регіональним впливом, що дозволяло їм отримувати мандати навіть без сильної національної підтримки» [11, с. 87]. Це означало, що мажоритарна система також призводила до домінування великих політичних сил у

парламенті, залишаючи менші партії в тіні. Пропорційна частина — 225 депутатів обирались за пропорційною системою через партійні списки. Це сприяло збільшенню представництва дрібних партій, які отримували місця пропорційно до кількості набраних голосів. Як зазначає Залізник «пропорційна система дозволяла відображати інтереси менших політичних сил на національному рівні, що значно сприяло розвитку політичної конкуренції» [12, с. 54]. Проте, ця частина системи також була уразливою до маніпуляцій, коли партії створювали тимчасові альянси лише для досягнення пропорційного представництва.

Змішана виборча система сприяла розвитку великих партій, які мали можливість отримувати значну кількість мандатів як за мажоритарними округами, так і через пропорційну частину. Зокрема, партії з розвиненими регіональними осередками могли заручитись підтримкою місцевих еліт, що допомагало їм здобувати перемогу на виборах. Васильєв наголошує, що «при такій системі великі партії могли, використовуючи ресурси, ефективно адаптуватися до різних виборчих ситуацій і отримувати більш високі результати» [13с.120]. Хоча пропорційна частина виборів сприяла представленню більшої кількості політичних сил, мажоритарна система іноді приводила до фрагментації партійної системи. Це стало наслідком того, що малі партії намагались вигравати внаслідок одиничних округів, не маючи загальнонаціональної підтримки. Кравчук зазначає, що «на практиці це призводило до створення безлічі малих фракцій і депутатських груп, що обмежувало ефективність роботи парламенту» [11, с. 95]. Посилення олігархічних груп — змішана система ще більше посилила роль олігархів у політичному процесі. Більшість великих партій отримували фінансування від фінансово-промислових груп, що дозволяло їм вигравати як мажоритарні округи, так і проходити через пропорційну частину. Молдован пише, що «олігархи стали не тільки фінансовими спонсорами великих партій, а й активно визначали політичну ситуацію в країні через своїх представників у парламенті» [10, с. 118].

У 2006 році в Україні вперше було повністю запроваджено пропорційну виборчу систему при виборах до Верховної Ради. Це означало, що всі 450 народні депутати України обираються громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [14], а мажоритарна складова була повністю скасована. Запровадження цієї системи стало наслідком політичних домовленостей після Помаранчевої революції, а також реформ 2004 року, що змінили розподіл повноважень між гілками влади. Закриті списки — виборець голосував за партію, але не мав впливу на персональний склад депутатів, що потраплять у парламент. З 2006 року прохідний бар'єр для партій становив 3%, а з 2012 року був підвищений до 5%. У 2011 році заступник голови Центральної виборчої комісії Андрій Магера висловив свою позицію щодо підвищення прохідного бар'єра з 3% до 5% для політичних партій на парламентських виборах. В інтерв'ю Радіо Свобода він зазначив: «Підвищення прохідного бар'єра з 3% до 5% є дискримінаційним кроком, особливо в умовах заборони виборчих блоків. Це обмежує можливості нових політичних сил та зменшує політичну конкуренцію»[15]. Це обмежувало можливості дрібних партій потрапити до парламенту, сприяючи укрупненню політичних сил. Усі вибори до Верховної Ради стали проводитися за єдиними правилами, що мало на меті уніфікувати політичне поле.

Пропорційна система без мажоритарки посилила роль політичних партій як інституцій. Депутати стали більше залежати від керівництва партії, адже саме партія формувала список. Це дозволило партіям жорсткіше контролювати поведінку депутатів у парламенті. Партійні лідери фактично продавали прохідні позиції, що зумовило зростання олігархічного впливу на парламент. У повністю пропорційній системі за закритими списками зник прямий зв'язок між виборцями та депутатами, особливо в регіонах. Це створювало відчуження та знижувало рівень довіри до представницької влади. З іншого боку, період 2006–2012 років характеризується відносною стабільністю у парламенті. Основними гравцями стали кілька великих

партій, зокрема Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, НУ-НС, КПУ, які фактично формували ядро партійної системи. Це дозволяло легше формувати коаліції, але робило парламент менш чутливим до нових суспільних запитів. Пропорційна виборча система без мажоритарного компонента, що діяла в Україні з 2006 по 2012 роки, сприяла інституціоналізації партійної системи, однак водночас посилила олігархізацію, відчуження виборців і зниження прозорості політичного процесу. У поєднанні з закритими списками вона створила умови, за яких громадяни мали менше впливу на реальний склад парламенту, ніж раніше.

Ухвалення Виборчого кодексу України в грудні 2019 року стало ключовим етапом у реформуванні виборчого законодавства країни. Закон №396-IX, який набрав чинності 1 січня 2020 року, об'єднав та систематизував норми, що регулюють проведення всіх видів виборів в Україні, та заклав основу для переходу до нової виборчої системи [16].

Однією з головних новацій стало запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними списками для виборів до Верховної Ради та місцевих рад. Ця система вперше була застосована на місцевих виборах у жовтні 2020 року, а з 2023 року стала чинною і для парламентських виборів. Головна особливість моделі полягає в тому, що виборець голосує не лише за політичну партію, а й за конкретного кандидата у межах партійного списку в регіоні, впливаючи таким чином на черговість розподілу мандатів.

На відміну від закритих виборчих списків, що обмежували можливості виборців впливати на персональний склад майбутнього парламенту, відкрита виборча система значною мірою сприяє зниженню рівня кулуарного впливу в партійному середовищі та підвищенню рівня внутрішньопартійної демократії. Такий підхід також забезпечує вищий рівень персоналізації політичного процесу, адже виборці отримують можливість висловити підтримку не лише конкретній політичній партії, але й окремим кандидатам, які, на їхню думку, найбільш повно репрезентують їхні інтереси та уявлення про ефективне представництво. Президент

України Володимир Зеленський, коментуючи потребу у зміні виборчої системи, зазначив: «Ми повинні зробити виборчий процес максимально прозорим і чесним, щоб громадяни дійсно відчували, що їхній голос впливає на те, хто керує країною»

Однак, запровадження нової системи виявило низку організаційних і просвітницьких проблем. Зокрема, під час місцевих виборів 2020 року було зафіксовано значну кількість недійсних бюлетенів — до 10% у деяких регіонах [18]. Причиною цього стало недостатнє роз'яснення виборцям нових правил: багато з них не знали про необхідність вписувати номер кандидата у відповідне поле. Крім того, були випадки неправильного заповнення бюлетенів через складну інструкцію або відсутність належного інформування з боку місцевих виборчих комісій.

Попри початкові труднощі, більшість експертів вважають, що впровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками є важливим кроком уперед. На думку спостерігачів, нова модель сприяє підвищенню конкуренції всередині партій, покращує персоналізацію політичної відповідальності та зменшує відстань між виборцем і кандидатом. Водночас вона відповідає міжнародним демократичним стандартам, зокрема тим, що закріплені в Кодексі належної практики у виборчих справах Венеційської комісії Ради Європи. Таким чином, реформа виборчого законодавства, попри окремі труднощі на етапі впровадження, є стратегічно важливою для утвердження представницької демократії в Україні. Перехід до відкритих списків зміцнює довіру до виборчих процедур і стимулює розвиток партій як відповідальних інституцій, орієнтованих на громадянина.

Ось розширений варіант висновку для дипломної роботи на тему впливу виборчої системи на функціонування партійної системи України:

Еволюція виборчої системи України є не лише технічним процесом удосконалення механізмів волевиявлення громадян, а й важливим чинником формування та трансформації партійної системи держави. Протягом понад тридцяти років незалежності Україна пройшла шлях від мажоритарних до

змішаних, а згодом і до пропорційної виборчої системи з відкритими списками. Кожен із цих етапів був обумовлений не лише політичними потребами моменту, а й намаганнями адаптувати виборчі правила до реалій суспільного розвитку та прагнень до більшої прозорості, підзвітності та ефективності влади.

Зміни у виборчій системі безпосередньо вплинули на конфігурацію партійного поля. Мажоритарна система сприяла появі великої кількості позапартійних кандидатів і політичних проєктів ситуативного характеру, що своєю чергою перешкоджало інституціоналізації політичних партій. Перехід до змішаних систем частково зміцнив партійні структури, однак водночас зберіг значну частку персоніфікованого підходу до вибору представників. Лише із впровадженням пропорційної системи з відкритими списками з'явилися реальні передумови для зростання внутрішньопартійної конкуренції, посилення прозорості кандидатських списків і підвищення ролі партійної ідеології. На сучасному етапі розвитку України виборча система відіграє ключову роль у формуванні не лише партійної структури, а й усього політичного процесу. Вона впливає на поведінку виборців, стратегії політичних партій, рівень фрагментації парламенту, а також на здатність політичних сил до формування стабільних коаліцій і урядів. Досвід останніх виборчих кампаній показує, що нова виборча модель ще потребує адаптації та вдосконалення, особливо в частині організації виборчого процесу на місцях, запобігання зловживанням та підвищення обізнаності виборців. Отже, для забезпечення подальшого розвитку партійної системи України необхідно продовжувати реформування виборчого законодавства, орієнтуючись на міжнародні стандарти, національні традиції та реальні політичні потреби. Тільки за умов прозорих, стабільних та справедливих виборчих правил можливо досягти формування сильної, відповідальної та ідеологічно виразної партійної системи.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Перспективи розвитку партійної системи України.

Партійна система України продовжує перебувати в стані динамічної трансформації та пошуку стабільності в умовах затяжних політичних, економічних і безпекових викликів. На її розвиток істотно впливають історичні чинники, зокрема спадщина радянської однопартійної моделі, часті зміни виборчого законодавства, інституційна слабкість політичних структур, а також значна роль великого капіталу в політичному процесі. Водночас навіть в умовах системних труднощів, спостерігаються позитивні тенденції, що вказують на поступове становлення елементів зрілої демократичної багатопартійної системи, зорієнтованої на інтереси громадян і підзвітність політичних сил перед суспільством.

Зокрема, після парламентських виборів 2019 року спостерігається посилення інституційної спроможності окремих партій, формування однопартійної більшості у Верховній Раді, перехід до пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними списками, а також зростання ролі регіональних політичних утворень високою динамікою змін і частою ротацією політичних сил у парламенті. Ця нестабільність зумовлена як об'єктивними чинниками, так і суб'єктивними — зокрема, низьким рівнем довіри громадян до партій, відсутністю чіткої ідеологічної визначеності більшості політичних сил, а також домінуванням у політичному процесі тимчасових «електоральних проєктів», які виникають винятково перед виборами. Згідно з дослідженням Центру Разумкова, 77,5% опитаних громадян не довіряють політичним партіям, що свідчить про глибоку кризу репрезентації та потребу в системних перетвореннях [20].

Одним із важливих напрямів реформування партійної системи є вдосконалення виборчого законодавства. Виборча реформа 2020 року, яка передбачає пропорційну систему з відкритими списками, стала кроком у напрямку посилення зв'язку між виборцем і депутатом. Виборці тепер можуть голосувати не лише за політичну силу, а й за конкретного кандидата в її списку, що стимулює персональну відповідальність, внутрішньопартійну конкуренцію та зменшує ризики закритої «партійної номенклатури» [21]. Проте, як вказує звіт Центральної виборчої комісії, технічна реалізація цієї системи ще потребує вдосконалення — зокрема у сфері підрахунку голосів, відкритості списків і забезпечення прозорості виборчого процесу [22]. Крім того, важливим є підвищення рівня політичної освіти громадян, які часто не до кінця розуміють особливості нової виборчої моделі.

Також варто зазначити що фінансування політичних партій також залишається проблемним питанням. Попри запровадження державного фінансування партій, яке мало зменшити залежність від олігархічного капіталу, значна частина політичних сил продовжує покладатися на непрозорі джерела. Згідно зі звітом НАЗК, лише 40% партій у 2023 році надали повну звітність про свої доходи та витрати, що підриває довіру до їхньої діяльності [23]. Щоб зменшити вплив на партії потрібно збільшити контроль за фінансуванням, запровадити жорсткіші санкції за порушення це дозволить підвищити прозорість фінансових звітів і це буде критично важливими для забезпечення чесної конкуренції на політичному полі. Також звертаємо увагу на регіональний рівень в якому спостерігається зростання активності місцевих політичних сил, які часто краще враховують специфіку регіональних інтересів. Це створює потенціал для децентралізації політичного процесу, але водночас підвищує ризик фрагментації партійної системи. Для гармонізації цих процесів необхідно вдосконалити механізми взаємодії між національними та регіональними партіями, а також забезпечити підтримку розвитку місцевих політичних ініціатив через освітні програми та грантові проєкти.

Нарешті, підвищення політичної культури та освіченості громадян є невідійманою частиною реформування партійної системи. Громадяни мають бути краще поінформовані про функції партій, особливості виборчої системи та важливість їхньої участі у політичному процесі. Проведення інформаційних кампаній, підтримка громадянських ініціатив і розвиток незалежних медіа можуть сприяти формуванню свідомого електорату, здатного вимагати підзвітності від політичних сил. У підсумку, партійна система України має потенціал для трансформації в більш зрілу та демократичну, але це вимагає системних реформ у законодавстві, фінансуванні, внутрішньопартійних процесах і політичній освіті. Лише за умови комплексного підходу та активної участі громадян можливе подолання наявних викликів і формування стабільної багатопартійної системи, яка відповідатиме демократичним стандартам.

Основні тенденція розвитку партійної системи України

Партійна система України впродовж останніх десятиліть перебуває в постійному стані трансформації, що пов'язано як з об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. З моменту здобуття незалежності у 1991 році країна здійснила перехід від однопартійної радянської моделі до формально багатопартійної системи, однак цей процес супроводжувався складнощами інституційного, ідеологічного та організаційного характеру. Сучасна політична реальність в Україні демонструє складний, нерівномірний і суперечливий розвиток партійної системи, яка досі не досягла рівня стабільності, характерної для усталених демократій.

Одна з ключових тенденцій – фрагментація партійного простору. На різних етапах політичного розвитку в Україні існувала велика кількість політичних партій – за даними «Слово і діло», станом на початок 2022 року було зареєстровано понад

кілька десятків. Така кількість не свідчить про розвинений плюралізм, а скоріше вказує на слабкість політичних інститутів, відсутність реальної партійної конкуренції та надмірну персоналізацію політики [24]. Значна частина партій існує винятково на папері або створюється «під вибори» з метою обслуговування інтересів окремих осіб чи фінансово-промислових груп. Це породжує атмосферу недовіри до політичного процесу й унеможливорює стабільне формування відповідальної багатопартійної системи.

Однією з важливих тенденцій розвитку партійної системи України є домінування «електоральних проєктів» — політичних утворень, створених переважно для участі у виборах і позбавлених тривалої стратегії та ідеології. Ці партії часто виникають навколо лідерів або фінансово-промислових груп і не мають розгалуженої структури. Після виборів вони швидко втрачають активність або зникають, що свідчить про їхню тимчасову природу.

Як зазначають дослідники, така практика послаблює інституційну сталість і ускладнює формування підзвітної влади [29]. У довіднику наголошується, що без стійкої організаційної бази ці партії не можуть стати повноцінними інститутами

Історичні дослідження показують, що подібні короткотермінові партії виникали і раніше, але в сучасних умовах це особливо шкодить стабільності політичної системи [27]. Дослідивши це варто вважати, що домінування електоральних проєктів є серйозною проблемою для розвитку демократії в Україні. Через це виборці все менше довіряють партіям, а реалізація довгострокових програм стає практично неможливою. На мою думку, вирішити цю проблему можна шляхом посилення організаційної спроможності партій, чіткого визначення їхньої ідеології та підвищення рівня політичної освіти серед громадян.

Низький рівень ідеологізації політичних партій в Україні залишається однією з ключових проблем сучасної партійної системи. Більшість українських партій не мають чітко сформульованої ідеологічної платформи або змінюють її залежно від

політичної кон'юнктури. Це ускладнює виборцям процес визначення власних політичних пріоритетів і вибору кандидатів, що часто призводить до голосування за популістські гасла чи харизму лідера, а не за конкретну програму партії [28]. Як зазначають дослідники, українські партії часто функціонують більше як інструменти виборчих кампаній, а не як повноцінні ідеологічні структури [29]. Подібна тенденція знижує рівень демократичної репрезентації, ускладнює розвиток сталих політичних ідентичностей і призводить до фрагментації політичного простору [30].

Залежність політичних партій в Україні від великого капіталу залишається однією з ключових проблем демократичного розвитку. Олігархізація політичної системи, коли власники значних фінансових ресурсів впливають на формування політичних рішень, призводить до спотворення демократичних процесів та зниження довіри громадян до політичних інститутів [31]. Попри запровадження державного фінансування політичних партій у 2016 році, механізми контролю за витратами залишаються недосконалими. За даними досліджень, значна частина партій не подає звіти про використання коштів, що свідчить про низький рівень прозорості у фінансуванні політичних сил [32]. Разом з тим, спостерігаються і позитивні тенденції. Зокрема, виборча реформа 2020 року, яка впровадила пропорційну систему з відкритими регіональними списками, сприяє підвищенню підзвітності партій та стимулює внутрішньопартійну демократію [33]. Це змушує партії активніше працювати на місцях, формувати регіональні осередки та підвищувати якість партійних списків.

Серед важливих факторів, які безпосередньо впливають на перспективи розвитку партійної системи України, особливу увагу слід приділити питанню рівня політичної культури громадян. Цей чинник є не просто складовою загального політичного процесу, а його базовим елементом, який визначає ефективність функціонування демократичних інституцій, зокрема політичних партій. Без належного рівня обізнаності, активної участі громадян у політичному житті та

здатності критично аналізувати інформацію, неможливо сформувати стабільну, відповідальну й демократично орієнтовану партійну систему [34]. Політична культура в українському суспільстві має свої історичні, соціальні та ментальні особливості, які впливають на характер взаємодії між громадянами, державними інституціями та партіями. У дослідженнях зазначається, що значна частина населення України досі тяжіє до патерналістських моделей поведінки, очікуючи «сильного лідера» чи «все вирішуючої партії», замість того щоб виступати в ролі активних суб'єктів політичного процесу [35]. У цьому контексті надзвичайно важливо створювати сприятливі умови для формування культури політичної відповідальності, плюралізму думок і толерантності.

Одним із ключових шляхів покращення ситуації вбачається впровадження систематичної та комплексної політичної освіти, яка має охоплювати не лише молодь, а й інші вікові групи населення. Політична освіта повинна формувати в громадян розуміння сутності демократичного устрою, ролі політичних партій, важливості участі у виборах та інших формах громадянської активності [36]. У країнах з розвиненими демократіями саме якісна політична освіта є запорукою високої політичної культури. В Україні ж така освіта досі переважно зосереджена у формальних навчальних програмах і недостатньо присутня у повсякденному громадському житті. Окрему роль у підвищенні політичної культури відіграють незалежні ЗМІ, які можуть слугувати джерелом об'єктивної, достовірної інформації про політичні процеси, партійні програми та виборчі кампанії. У сучасних умовах інформаційного перевантаження, маніпуляцій і фейкових новин роль якісних медіа набуває особливого значення [37]. Завдяки відкритому доступу до фактів, аргументованих оцінок і аналітики громадяни отримують можливість формувати обґрунтовані політичні вподобання, що унеможливорює сліпе слідування за популістськими лозунгами.

Крім того, підвищенню політичної культури громадян значною мірою сприяє участь у громадянських ініціативах, які орієнтовані на залучення людей до

ухвалення рішень на місцевому рівні, моніторинг діяльності влади, громадські слухання, петиції тощо. Такі практики формують навички відповідального громадянства, привчають до співпраці, довіри і поваги до демократичних процедур [38]. Варто також згадати про важливість політичної соціалізації публічних службовців, адже саме вони часто є обличчям держави в очах громадян. Низька політична культура чиновництва негативно впливає на репутацію інституцій та знижує рівень довіри до політичної системи в цілому. Тому системна підготовка публічних службовців у сфері політичної етики, прав людини та доброчесності має стати нормою [39]. Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що розвиток політичної культури не є швидким процесом. Він потребує зусиль не лише з боку держави, а й освітніх установ, громадських організацій, медіа та кожного громадянина окремо. Тільки за умови скоординованих дій можна розраховувати на формування зрілого, відповідального електорату, який буде здатен обирати не «гарні обличчя», а дієві програми та конструктивні партії [40].

Таким чином, партійна система України перебуває в стані постійної трансформації, що зумовлюється як історичними передумовами, так і сучасними викликами політичного, соціального та економічного характеру. Незважаючи на формальне існування багатопартійності, її якість та ефективність залишаються на низькому рівні через фрагментацію політичного простору, домінування електоральних проєктів, слабку ідеологічну визначеність і залежність від великого капіталу. Усе це гальмує інституціоналізацію партій, знижує рівень довіри з боку громадян та перешкоджає формуванню стабільної демократичної системи. Разом з тим, в українському політичному середовищі помітні й позитивні зрушення: запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками, спроби державного фінансування партій, зростання уваги до проблем прозорості та підзвітності. Особливу роль у формуванні якісної партійної системи відіграє підвищення рівня політичної культури громадян. Без активного та свідомого

електорату неможливо створити повноцінне партійне середовище, засноване на ідеології, сталих інституціях та відповідальній політичній поведінці.

Подальший розвиток партійної системи України потребує комплексного підходу: вдосконалення законодавчої бази, реформи внутрішньопартійного життя, посилення контролю за фінансуванням партій, підтримки незалежних медіа та інвестування у політичну освіту населення. Тільки за умови скоординованої взаємодії держави, громадянського суспільства та самих політичних сил можна досягти справжньої демократизації партійної системи, що відповідатиме потребам сучасної України та сприятиме зміцненню її державності.

ВИСНОВКИ

Дослідження партійних систем, зокрема їхньої еволюції та сучасного стану в Україні, дозволяє зробити низку важливих висновків щодо їхньої ролі у формуванні політичного процесу та розвитку демократичних інститутів. Партійна система є не просто сукупністю політичних партій, а складним механізмом їхньої взаємодії, конкуренції та співпраці, який визначає характер політичного ландшафту, стабільність влади та якість представництва інтересів громадян. Аналіз теоретичних основ, типологій партійних систем, а також особливостей їхнього функціонування в Україні свідчить про значний вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на їхній розвиток.

Теоретико-методологічний аналіз партійних систем, проведений на основі класифікацій таких дослідників, як Моріс Дюверже, Джованні Сарторі та Аренд Лійпхарт, демонструє різноманітність моделей взаємодії політичних партій. Однопартійні системи, характерні для авторитарних режимів, забезпечують стабільність внаслідок монополізації влади, але обмежують політичну конкуренцію. Двопартійні системи, як у США, сприяють швидкому ухваленню рішень, але можуть призводити до поляризації суспільства. Багатопартійні системи, типові для європейських демократій, краще відображають політичну різноманітність, проте ускладнюють формування стабільних коаліцій. Домінантні партійні системи, де одна партія тривалий час утримує владу, часто свідчать про слабкість демократичних інститутів. Ці моделі є важливими для розуміння особливостей функціонування партійної системи України, яка поєднує риси багатопартійності з елементами домінантної системи в окремі періоди своєї історії.

Еволюція партійної системи України відображає складний шлях становлення демократичних інститутів у пострадянському контексті. У 1990-х роках система характеризувалася атомізованістю, фрагментацією та слабкістю партійних структур, що було зумовлено відсутністю усталених ідеологічних орієнтирів і

домінуванням кланово-олігархічної моделі. За класифікацією Джованні Сарторі, цей період відповідав системі крайнього плюралізму без чіткої домінантної партії. Починаючи з 2000-х років, завдяки змінам у виборчому законодавстві та інституціоналізації політичних партій, система поступово набувала рис поміркованого плюралізму. Однак суспільні розколи, зокрема в соціально-економічній і соціокультурній сферах, а також вплив олігархічних груп гальмували формування стабільної та ідеологічно виразної партійної системи. Період після 2019 року, позначений формуванням однопартійної більшості та впровадженням пропорційної виборчої системи з відкритими списками, свідчить про нові тенденції до консолідації політичних сил і посилення їхньої інституційної спроможності.

Виборча система є ключовим фактором, що впливає на конфігурацію партійної системи. Історично Україна використовувала мажоритарну, змішану та пропорційну системи, кожна з яких мала свої переваги та недоліки. Мажоритарна система сприяла персоналізації політики та зміцненню регіональних еліт, але ускладнювала розвиток партій як інститутів. Змішана система частково посилила партійні структури, проте зберігала значний вплив олігархів через мажоритарну частину. Пропорційна система, особливо після реформи 2020 року, яка запровадила відкриті регіональні списки, створила умови для підвищення прозорості, внутрішньопартійної конкуренції та персональної відповідальності кандидатів. Водночас її впровадження супроводжувалося організаційними проблемами, такими як низька обізнаність виборців і складність підрахунку голосів, що потребує подальшого вдосконалення.

Перспективи розвитку партійної системи України тісно пов'язані з реформуванням виборчого законодавства, підвищенням прозорості фінансування партій, зміцненням їхньої ідеологічної визначеності та розвитком політичної культури громадян. Позитивні зміни, такі як зростання ролі регіональних політичних сил, посилення інституційної спроможності партій і перехід до відкритих списків, створюють передумови для формування більш зрілої

демократичної системи. Проте низька довіра громадян до партій (77,5% за даними Центру Разумкова), залежність від олігархічного капіталу та фрагментація політичного поля залишаються серйозними викликами. Для їх подолання необхідні комплексні реформи, спрямовані на посилення контролю за фінансуванням партій, підвищення якості політичної освіти та підтримку громадянських ініціатив.

Отже, партійна система України має значний потенціал для трансформації в демократичну, стабільну та ідеологічно виразну модель, яка відповідатиме потребам суспільства. Успіх цього процесу залежить від гармонізації законодавчих, інституційних і суспільних змін, а також від активної участі громадян у політичному процесі. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз впливу цифрових технологій, глобалізації та нових політичних рухів на еволюцію партійної системи, а також на розробку стратегій підвищення довіри до політичних інститутів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

аповал, В. (2020). Еволюція партійної системи України: від хаосу до консолідації. Київ: Видавництво "Політологія".

атегоренко, О. І. (2014). Трансформаційні та модернізаційні аспекти політичної системи сучасної України: політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 183 с.

ро політичні партії: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2365-III. URL:

артійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку. Київ: Центр Разумкова, 2020. 104 с. URL: <http://surl.li/ujvaz>

овітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори). Енциклопедичний словник-довідник / За заг. ред. Н.М. Хоми. Львів: «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.

еленько, Г. (2021). Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія vs олігархічна клановість. *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, с. 139-176.

олдован, І. (2005). Виборча система України: політичні та правові аспекти. Київ: Видавництво "Юридична думка".

равчук, О. (2003). Політичні системи постсоціалістичних країн: етапи розвитку та виборчі системи. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.

алізняк, І. (2001). *Політичні партії та партійні системи: теорія та практика*. Харків: Харківський університет.

асильєв, І. (2007). *Виборчі системи та їх вплив на політичні процеси в Україні*. Київ: Видавничий дім "Київ".

ро внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України".

ЦВК підвищення прохідного бар'єру назвали дискримінаційним. URL:

иборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 №396-IX. *Відомості Верховної Ради України*, 2020, №5, ст. 33. URL: <https://salo.li/C9F3E60>

аява Президента України на зустрічі з фракціями парламенту, 21 травня 2019 року.

Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL:

ебедюк, В. М. Недійсні бюлетені і преференційне голосування на місцевих виборах 2020 року в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Політичні науки*, 2022. №3. с. 25–33.

онд Конрада Аденауера в Україні. Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку. URL: <https://salo.li/45d18fc>

Україні погіршилося ставлення до політичних партій як до частини демократії — опитування URL: <https://salo.li/c83985b>

ісун, О. Дворівнева пропорційна виборча система в Україні: теоретичні та практичні аспекти. URL: <https://salo.li/d685097>

ентральна виборча комісія України. Звіт про діяльність Центральної виборчої комісії за 2020 рік. URL: <https://salo.li/ebE01E6>

онад 220 політичних партій не подали звіти до НАЗК. URL: <https://salo.li/6B18E32>

олітичні партії в Україні: скільки зареєстровано та скільки беруть участь у виборах.

армазіна М. С. (ред.) *Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.)*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. URL: <https://salo.li/D0e5Bd0>

авко А. І. Політичні партії, організації в Україні: наприкінці XIX – початок XX століття. Київ: Іван Федоров, 1999. URL: <https://salو.li/c57F3B0>

екешкіна І. О. Поки ми живі... Київ: Демініціативи, 2022. 160 с.

еленько Г. І. (ред.) Політична система України: конституційна модель та політичні практики. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.

орбачик А. П. Проблеми розвитку соціологічної теорії. Спільноти: суспільна уява і практики конструювання (CDST). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. 200 с.

ахманов О. Феномен олігархізації політичної влади в Україні: від піднесення до занепаду. URL: <https://salو.li/b3504f1>

е

омолов А. Виборчий процес в Україні в умовах пандемії 2020 р. URL:

е

ентр Разумкова. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Київ : Центр Разумкова, 2017. — 125 с.

удакевич О. М. Політична культура національних спільнот : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 250 с.

ада Європи. Навчаємо демократії: базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав. Київ : Основа, 2011. 164 с.

айгородський Ю. Ж. Політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні. — Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2017. 200 с.

н

с

у

в

а

н

н

я